

- Adams, G. A. (1975) "Multiuational Corporation and Worldwide Sourcing", in Radice, *International Firms and Modern Imperialism*, Penguin, London.
- Adelman, I. & Morris C. T. (1973) *Economic Growth and Equity in Developing Countries*, Stanford.
- Akut, 1 (1977) "The State in The 'Third World'", University of Uppsala, February.
- Alavi, H. (1972) "The State in Post - Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh" in *New Left Review*, No. 74, July, August.
- Althusser, L., (1971) "Ideology and Ideological State Apparatuses, (Notes Towards an Investigation)" in *Lenin and Philosophy*, Monthly Review, New York.
- Amins, S. (1973) *New - Colonialism in West Africa*, M. R. New York.
- Arrighi, G. (1973) "International Corporations, Labor Aristocracies and Economic Development in Tropical Africa", in Arrighi, G., Saul J., *Essays on the Political Economy of Africa*, Monthly Review.
- Arruda, M. Desousa H. Afonso, C. (1975) *Multinationals and Brazil, The Impact of Multinational Corporations in Contemporary Brazil*, Brazilian Studies Latin American Research Unit, Toronto.
- Bamat, T. (1977) "Relative State Autonomy and Capitalism in Brazil and Peru", in *The Insurgent Sociologist*, Vol. VII. No. 11 Spring.
- Baran, P. (1962) *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York.
- Baran, P. & Sweezy P. (1966) *Monopoly Capital*, M. R. New York.
- Barnet, R. J. & Muller R. E. (1974) *Global Reach; The Power of the Multinational Corporations*, Simon and

- Schuster, New York.
- Barratt - Brown, M. (1963) *After Imperialism*, Merlin, London.
- Barratt - Brown, M. (1974) *The Economics of Imperialism*, Penguin, London.
- Behrman, J. (1969) *Some Patterns in the Rise of the Multinational Enterprise*, University of North Carolina, March.
- Behrman, J. N. (1972) *Industrial Development Through the Multinational Enterprise*, Rennes.
- Brown, C. C. (1970) (ed.) *World Business: Promise and Problems*, McMillan, New York.
- Cardoso, F. H. (1973) "Associated - Dependent Development: Theoretical and Practical Implications" in Stepan A. (ed.) *Authoritarian Brazil*, Yale University Press.
- Cockcroft, J. D. Gunder Frank, A. and Johnson D. L. (1972) *Dependence and Underdevelopment, Latin America Political Economy*, Anchor, New York.
- Chaplin, D. (1969) "Blue - Collar workers in Paru" *International Journal of Comparative Sociology* Vol. X. No. 1-2 Murch & June.
- Chandler, A. D. (1968) *Strategy and Structure*, Doubleday and Company, New York.
- Deverell, J. et al (1975) *Falconbridg: Portrait of a Canadian Mining Multinational*, James Lorimer and Co., Toronto.
- Dos Santos, T. (1973) "The Structure of Dependence" in Wilber C. K. (ed.) 1973 op. cit.
- Duerr, M. G. & Roach J.M. (1973) *Organization and Control of International Operations*, The Conference Board, New York.
- Dunning, J. H. (ed.) (1971) *The Multinational Enterprise*,

George Allen and Unwin, London.

- Dunning, J. H. (1974) *Economic Analysis and the Multinational Enterprise*, George Allen and Unwin, Ltd, London
- Evans, P. B. (1975) "Industrialization and Imperialism, Growth and Stagnation in the Periphery", in *Berkeley Journal of Sociology*.
- Fernandez Kelly, M. P. (1977) "Dos Santos and Poulantzas on Fascism, Imperialism and the State", in *The Insurgent Sociologist*, op. cit.
- Fortune, (1976) "The 500 Largest Industrial Corporations", May.
- Frank, A. G. (1969) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*, Monthly Review Press, New York.
- Friedman, W. C. & Beguin, J. (1971) *Joint International Business Ventures in Developing Countries*, Colombia University Press, New York.
- Gerstacker, C. A. (1975) "Dow Chemical's Experience in Chile" in Gunnemann J. P. (1975) (ed.) *The Nation - State and Transnational Corporation in Conflict with Special Reference to Latin America*, Praeger Publishers, N. Y.
- Hymer, S. (1970) "The Efficiency (contradictions) of Multinational Corporations, *American Economic Review*, 60 May.
- Hymer, S. (1975) "The Multinational Corporations and the Law of Uneven Development" in Radice, H. op. cit.
- Jaguaribe, H. (1968) *Economic and Political Development, a Theoretical Approach and a Brazilian Case Study*, Cambridge, Harvard University Press.
- Jalee, P. (1968) *The Pillage of the Third World*, M. R. Press, New York.

- Johnson, H. (1973) "Economic Benefits of the Multinational Enterprise", in Hahlo, H. R., et al (eds.) (1973) op. cit.
- Kay, G. (1976) "The Falling Rate of Profit, Unemployment and Crisis", in *Critique*, No. 6. Spring.
- Kemp, T. (1972) "The Marxist Theory of Imperialism", in Owen, R. and Sutcliffe, B. (eds.) *Studies in the Theory of Imperialism*, Longman, London.
- Kidron, M. (1965) *Foreign Investment in India*, Oxford University Press.
- Kindleberger, C. P. (1969) *American Business Abroad: Six Lectures on Direct Investment*, London, Yale University Press.
- Kurth, J. R. (1977) "The Political Consequences of the Product Cycle: Transnational Enterprises and Comprador Policies". Paper delivered at the annual convention of the International Studies Association, Missouri, March.
- Lenin, V. I. (1916) *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*, Progress Publishers, Moscow.
- Leys, C. (1974) *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of New - Colonialism*, University of California Press, Berkeley.
- Leys, C. (1976) "The Over-Developed Post-Colonial State: A Re-evaluation" in *Review of African Political Economy*, No. 5, January, April.
- Magdoff, H. (1966) *American Imperialism*.
- Mamdani, M. (1976) *Politics and Class Formation in Uganda*, Monthly Review, New York.
- Mandel, E. (1976) "International Capitalism and Supranationality" in Radice, op cit.
- Mandel, E. (1968) *Marxist Economic Theory*, Berlin Press, London.

www.golshan.com

- Mandel, E. (1975) *Late Capitalism*, N.L.B. London.
- Marx, K. (1867) *Capital*, Vol. 1, Allen and Unwin.
- Marx, K. (1909) *Capital*, Vol. III, Charles H. Kerr and Co.
- Miliband, R. (1973) *The State in Capitalist Society*, Anchor.
- Muller, R. (1973) "The Multinational Corporations and the Underdevelopment of the Third World", in Wilber C. K. (ed.) (1973) *The Political Economy of Development and Underdevelopment*, Random House, New York.
- Murray, R. (1975) "The Internationalization of Capital and the Nation State" in Radice H (ed.) op. cit.
- O, Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State* St. Martin's Press, New York.
- OECD, (1972) *Stock of Private Direct Investment by DAC Countries in Developing Countries, end 1967*, Paris.
- Palloix, C. (1973) "The Internationalization of Capital and the Circuit of Social Capital" in H. Radice op. cit.
- Poulantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, N. L.B. London.
- Poulantzas, N. (1974) "Internationalization of Capitalist Relations and the Nation -State", In *Economy and Society*, Vol. 3, No. 2, May.
- Poulantzas, N. (1974b) *Fascism and Dictatorship*, N.L.B. London.
- Rweyemamu, J. (1973) *Underdevelopment and Industrialization in Tanzania*, Oxford University Press, London.
- Sampson, A. (1975) *The Seven Sisters. The Great Oil Companies and the World They Shaped*, The Viking Press.
- Shivji, I. (1976) *Class Struggles in Tanzania*, M. R New York.
- Stopford, J. M. and Wells, Jr. Lt., (1972) *Managing The Multinational Enterprise*, Basic Books, New York.

- Sunkel, O. (1972) "Big Business and 'Dependencia': A Latin American View", in *Foreign Affairs*, Vol. 50.
- Sutcliffe, B. (1975) "Imperialism and Industrialization in the Third World" in Owen, R. and Sutcliffe, B. (ed.) *Studies in the Theory of Imperialism*, Longman, London.
- Sweezy, P. (1969) "Notes on the Multinational Corporation", *Monthly Review*, Vol. XX, No. 5.6, October.
- Sweezy & Magdoff, (1969) "Notes on the Theory of Imperialism", in K. Boulding *Economic Imperialism* University of Michigan (1972).
- Szentes, T. (1970) "Status Quo and Socialism", University of Dar - es Salaam, Mimeo.
- Tugendhat, C. (1971) *The Multinationals*, Pelican, London.
- Turner, L. (1971) *Invisible Empire*, Hartcourt Brace, N. Y.
- Turner, L. (1973) *Multinational Companies and the Third World*, Hill and Wang, New York.
- Turner, T. (1976) "Multinational Corporations and the Instability of the Nigerian State", in *Review of African Political Economy*, No. 5, January, April.
- U. N. (1973) *Multinational Corporations in World Development*, New York.
- UNCTAD, (1971) *Transfer of Technology Policies Relating to Technology of the Countries of the Andean Pact*: TD/107, December.
- UNCTAD, (1972) *Restrictive Business Practices*, TD/122, January.
- UNCTAD, (1973) *Main Findings of a Study of Private Foreign Investment in Selected Developing Countries*, TD/B/C-31/III).
- UNESCO, (1969) *Development Digest*, No. 4
- Vaitsov, C. (1973) "Patents Revisited: Their Function In Developing Countries" in *The Journal of Develop-*

ment Studies.

- Vaitsos, C. (1975) "The Process of Commercialization of Technology in the Andean Pact", in Radice H. op cit.
- Vernon, R. (1971) *Sovereignty at Bay: The Multinational Spread of United States Enterprises*, New York.
- Vernon, R. (1972) *Manager in the International Economy*, Prentice Hall, New Jersey.

شرکت‌ها و بانک‌های چند ملیتی

نوشته: پل سویزی

www.golshan.com

شرکت‌های چندملیتی، شکل‌ها و وسیله‌های امپریالیسم اند، و نه جوهر آن. این گفتار، البته بدان معنی نیست که این شرکت‌ها بی‌اهمیت هستند. امپریالیسم نمی‌توانست بدون چنین شکل‌ها و وسیله‌های مناسبی، وجود داشته باشد. در این نوشته، به بررسی امپریالیسم در دوران بعد از جنگ دوم جهانی می‌پردازیم. شرکت‌های چند ملیتی، هم حاصل پیشرفت امپریالیسم، هم شرایط ضروری و هم شیوه عملکرد آن در این مرحله‌اند.

این گفته بدان معنی نیست که شرکت‌های چند ملیتی، ابداع و یا نوآوری مرحله جدید امپریالیسم‌اند. ریشه تاریخی آنها به اولین روزهای نظام سرمایه‌داری جهانی بازمی‌گردد، (و هرگز نباید فراموش کرد که سرمایه‌داری همیشه یک نظام جهانی بوده و به یک دولت و یا سرزمین خاص محدود نبوده است).

آیا در واقع این شرکت‌ها «چندملیتی» اند؟ پاسخ هم مثبت است و هم منفی. از این رو که آنها در بیش از یک و اغلب در چند کشور فعالیت دارند، این برداشت درست است. برای نمونه، اکسان^۱ («استاندارد اویل نیوجرسی» پیشین) حدود سیصد شرکت وابسته در بیش از پنجاه کشور دارد. اما از نظر مالکیت و کنترل، شرکت‌های

چندملیتی منحصراً جنبه ملی دارند - امریکایی، انگلیسی، هلندی، سوئیسی، فرانسوی، آلمانی، ژاپنی. از نظر تعداد، بیشتر این شرکت‌ها، امریکایی هستند، اما از نظر سرانه، هنوز انگلستان و همچنین احتمالاً هلند و سوئیس از امریکا جلوتراند. (دو شرکت چند ملیتی هستند که از نظر مالکیت و کنترل «دو - ملیتی»^۱ اند؛ یکی «رویال دچ / شل»^۲ و دیگری «یونی لیور»^۳، که ساخت‌های مدیریت پیچیده‌ای دارند و مرکز آن‌ها، هم در انگلستان و هم در هلند است. اما این دو از قدیمی‌ترین شرکت‌های چندملیتی هستند، و دیگر هیچ شرکتی به این ترتیب تشکیل نشده است).

در عصری که همکارم هری مگگ داف^۴ به درستی آن را عصر امپریالیسم^۵ نامیده است (تقریباً حدود یکصدسال گذشته)، شرکت‌های نفتی، بالاخص «استاندارد اویل»^۶ و «رویال دچ / شل» از پیشگامان شرکت‌های چندملیتی بودند. از آغاز کار، چندملیتی بودن، در مورد «شل» و بالاخص در مورد «استاندارد» (مطمئناً بیشتر بخاطر مبارزات رقابت جویانه‌اش با «شل»)، به دلیل شرایط زمین‌شناسی، یعنی محل ذخایر نفت زیرزمینی قابل دسترسی و قابل بهره‌برداری، به آن‌ها تحمیل شد. در زمان‌های اخیر، و بالاخص از هنگام جنگ دوم جهانی، عامل جغرافیایی اهمیت کمتری پیدا کرده و الزامات استراتژی تجارت انحصاری اهمیت بیشتری یافته است. یک شرکت سهامی ابتدا کار را با یک بازار صادراتی آغاز می‌کند، آنگاه برای حمایت از آن در

1. Bi-national

2. Royal Dutch/Shell

3. Unilever

4. Harry Magdoff

5. Age of Imperialism

6. Standard oil

مقابل رقابت دیگران، شروع به مونتاژ و سپس ساخت آن محصول در آن محل می‌کند - اگر او نکند، دیگری چنین خواهد کرد. عوامل دیگر بنا به شرایط، عبارتند از استفاده از مزایای عرضه کارگر ارزان و فعالیت در پشت موانع تعرفه و محدودیت‌های وارداتی دیگر. قابل توجه است که گذار از استعمار^۱ به استعمار نو^۲، که تقریباً تماماً پس از دوران جنگ جهانی دوم روی داده، دلایل چند ملیتی این شرکت‌ها را شدیداً تقویت نموده است. شرکت‌های انگلیسی در امپراتوری قدیم به حمایت کمتری در مقابل رقبای خارجی احتیاج داشتند، و مستعمره‌های نو احتمالاً، به نسبت مستعمره‌های پیشین، محدودیت‌های بیشتری را برای واردات قابل می‌شوند. همچنین لازم به تأکید است که تنها شرکت‌های بسیار بزرگ، از نوع آن‌هایی که در دهه‌های اخیر توسعه یافته‌اند، قادرند منابع مالی و مدیریت لازم را در صحنه بین‌المللی آزادانه نقل و انتقال دهند. شرکت‌های کوچکتر ممکن است چنین دلبستگی‌ای داشته باشند، اما انجام آن از عهده آن‌ها خارج است. از این رو، شرکت‌های چند ملیتی تنها در مرحله نسبتاً پیشرفته‌ای از سرمایه‌داری انحصاری می‌توانستند به وضعیت فعلی خود دست یابند. بنابراین جای تعجب نیست که اصطلاح «شرکت چند ملیتی» خود محصول دوران پس از جنگ جهانی دوم است. من نتوانستم این اصطلاح را در متون مربوطه پیش از ۱۹۶۰ در جایی پیدا کنم، جایز است اگر بگوییم کاربرد متداول آن از زمان انتشار ضمیمه اختصاصی مجله آمریکایی،

بیزنس‌ویک،^۱ تحت عنوان «شرکت‌های چند ملیتی» آغاز گردید. تا آنجا که به‌امپریالیسم مربوط می‌شود، توجه ما، در مورد شرکت‌های چند ملیتی، طبیعتاً معطوف به نقش آن‌ها در جهان سوم است؛ هر چند که برای درک بهتر آن‌ها، توجه به پاره‌ای از ویژگی‌های فعالیشان در درون کشورهای پیشرفتهٔ امپریالیستی، ضروری است. در رابطهٔ بین کشورهای امپریالیستی تمایلی قوی و مداوم در جهت نفوذ متقابل به قلمروهای یکدیگر وجود دارد. این واقعیت، به‌خاطر شرایط خاص سال‌های بلافاصله پس از جنگ جهانی دوم، در پرده ابهام باقی مانده است. در آن زمان شرکت‌های امریکایی تنها شرکت‌هایی بودند که می‌توانستند آزادانه در صحنه بین‌المللی تردد کنند؛ سایر کشورهای پیشرفته سرمایه‌داری بیش از حد سرگرم دشواری‌های بازسازی و نو سازی خود بودند. به تدریج که بیشتر و بیشتر شرکت‌های امریکایی، بویژه بعد از برقراری بازار مشترک، وارد میدان اروپا شدند، به نظر می‌رسید که شرکت چند ملیتی اختصاصاً وسیله‌ای امریکایی برای تسلط^۲ بر مرکز^۳ جهان امپریالیستی و مستعمرات وابسته و نو مستعمره‌های اقماری^۴ است. اما در سال‌های اخیر می‌بینیم که در واقع چنین نیست. شرکت‌های اروپایی و ژاپنی نیز، به‌همان دلالتی که شرکت‌های امریکایی برای هجوم به اروپا و ژاپن دارند، خواهان تأسیس شعبه‌ها و شرکت‌های وابسته خود در امریکا هستند. و در واقع، در سال‌های اخیر، شرکت‌های چند ملیتی تمام کشورهای پیشرفتهٔ سرمایه‌داری شروع به نفوذ به قلمروهای یکدیگر

1. Business Week

2. Hegemony

3. Centre

4. Periphery

کرده‌اند، و این امر بویژه از آغاز رکود جهانی در سال ۱۹۷۳، در مورد نفوذ به قلمرو داخلی ایالات متحد آمریکا صادق است. مطبوعات تجاری و مالی آمریکا در چند سال گذشته گزارش‌های بیشتر و بیشتری از تردد شرکت‌های اروپایی و ژاپنی را منعکس کرده‌اند. دلیل این گرایش، اساساً ساده است: هر چه یک شرکت انحصاری (الیگوپولی) در بازارهای بیشتری فعالیت داشته‌باشد، به همان نسبت موضع قوی‌تری در مقابل رقبای خود در هر یک و در تمامی این بازارها خواهد داشت. حال به بررسی رابطه شرکت‌های چند ملیتی و جهان سوم می‌پردازیم. بسیار آشکار است که این شرکت‌ها فعالیت‌های خود را در سراسر کشورهای جهان سوم گسترده‌اند. همچنین، آشکار است که همه نوع صنایع فرآوردنی^۱ و تولید کارخانه‌ای در کشورهای جهان سوم، که قبل از عصر شرکت‌های چند ملیتی چنین فعالیت‌هایی در آنجا وجود نداشت، هم اکنون در جریان است. بسیاری از کارشناسان این امر را به سان تغییری در ماهیت امپریالیسم و نقطه آغازی برای یک روند توسعه اقتصادی مستقل جهان سوم، تعبیر کرده‌اند. و این نظریه نه تنها توسط علمای علوم اجتماعی بورژوازی و هواداران امپریالیسم، بلکه توسط پاره‌ای از مارکسیست‌ها نیز عرضه شده است. (برای نمونه نگاه کنید به مقاله مشهور «امپریالیسم و صنعتی شدن سرمایه‌داری»،^۲ نوشته «بیل وارن»،^۳ یک مارکسیست انگلیسی در نشریه نیولفت (دیوود،^۴ اکتبر ۱۹۷۳).

پرسش مهم این نیست که آیا شرکت‌های چند ملیتی صنعت مدرن

1. Processing

2. Imperialism & capitalist Industrialization

3. Bill Warren

4. New Left Review

را به جهان سوم آورده‌اند یا نه؟ - این قابل انکار نیست - بلکه پرسش اصلی این است که آیا در این راه کشورهای جهان سوم يك روند توسعه مستقل را شروع کرده‌اند، یاخیر؟ و پاسخ آن، به نظر من، قطعاً منفی است، شرکت‌های چند ملیتی کارخانجات را در جهان سوم، به منظور تولید برای بازارهایی که هم اکنون وجود دارد تأسیس می‌کنند، و نه برای بازارهایی که انتظار می‌رود بخاطر فعالیت آن‌ها بوجود آید. و کدامند این بازارهای موجود؟

اساساً این بازارها بردنوع‌اند:

- (۱) نیازهای مصرفی گروه‌های کوچک پردرآمد محلی (بورژوازی محلی، زمینداران، مقامات دولتی، افسران ارتش و غیره).
- (۲) بازارهای بین‌المللی که در این زمینه تقاضا در خارج از کشور های مورد بحث وجود دارد.^۱ تقاضاهای ناشی از جانب کارگران، دهقانان، بیکاران و غیره - یعنی اکثریت عظیم جمعیت - نقش کم‌اهمیتی را در این روند ایفا می‌کنند. به‌سخن دیگر، شرکت‌های چند ملیتی برای يك بازار داخلی، که به‌بخش کوچکی از جمعیت محدود می‌شود، و نیز برای يك بازار بین‌المللی که به‌تغییر و تحولات خارج از کشور وابسته است، تولید می‌کنند. توده‌عظیم مردم در این تصویر، تنها بعنوان يك عامل هزینه^۲ به‌حساب می‌آیند و به‌نفع شرکت‌های چند

۱. در پاره‌ای موارد (مثلاً برزیل)، تقاضاهای ایجاد شده بر اثر مخارج دولت، که البته توسط گروه‌های پردرآمد محلی و متحدین خارجی‌شان کنترل می‌شود، حائز اهمیت می‌گردد؛ و این امری است که محتملاً بطرز فزاینده‌ای در آینده مصداق بیشتری می‌یابد. اما این عامل مضاعف ماهیت بحث اصلی، را عوض نمی‌کند. (یادداشت سوییزی).